

Tone Ravnikar
KC IN Muzej Velenje

PRISPEVEK K POZNAVANJU PRETEKLOSTI PAŠKEGA KOZJAKA

Paški Kozjak je področje, katerega življenski utrip je ostal do danes nekaj posebnega. Še danes popotnika prevzame starinski, skoraj bi lahko zapisali še srednjeveški duh življenja na tej veliki gori. Že od nekdaj so se vse glavne prometne poti izogibale gore, ki je do danes ostala le težko prehodna in komaj prevozna. Ta odmaknjenost je povzročila, da je ostalo na Paškem Kozjaku življenje v veliki meri nedotaknjeno in nepokvarjeno, čeprav opažamo, da se v zadnjem desetletju ta nedolžnost izgublja in da tudi Kozjačani vse bolj postajajo del "porabniško-potrošniškega" življa z vsem, kar to življenje nosi s seboj.

V kratkem sestavku želimo predstaviti le en pomnik iz preteklosti tega področja, ki se je do danes nekako izmuznil radovednim očem javnosti. Ta spomenik je še danes ohranjena pokopališka kapelica na starem, že dvesto let opuščenem pokopališču pri Strgarjevi kmetiji.

Seveda si avtor ne domišlja, da je prvi, ki je odkril to kapelo. O njej je pisal že vestni cerkveni zgodovinar lavantinske škofije Ignac Orožen v osmem zvezku svoje zgodovine lavantinske škofije¹. Da je ta podatek ostal nezapažen v strokovni literaturi, lahko pripišemo ravno nedostopnosti in odmaknjenosti Paškega Kozjaka.

Kapela je danes ohranjena kot del gospodarskega poslo-pja Strgarjeve domačije. Kapela je bila prvotno dvonadstropna rondela, s strmo pravilno stožčasto streho, ki pa so jo v začetku tega stoletja podrli², ob vzhodni steni dozidali kvadratno poslopje ter zvišali novo nastalo stavbo za eno (leseno) nadstropje, ki so ga nato pokrili s preprosto streho. Ob tej prezidavi so

¹Ignaz Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant*, VIII. Theil, Das Dekanat Neukirchen, Maribor 1893, str. 559.

²Informacije o obliki strehe in o siceršnji usodi kapele so nam nudili prijazni domačini - Strgarjevi, zaradi česar se jim zahvaljujemo.

zazidali tri okenske odprtine od štirih, kolikor jih je kapela originalno imela v prvem nadstropju. Takšen izgled ima stavba še danes. Danes služi spodnji prostor za klet - shrambo za ozimnico, zgornji prostor kapele pa opravlja nalogo priročnega skladišča za odvečne stvari domačinov, zaradi česar je izredno otežkočen natančnejši ogled in izmere notranjosti tega prostora. Le-te smo opravili na raziskovalnem taboru, ki ga je organiziral Kulturni center Ivana Napotnika oziroma njegova enota Muzej Velenje na Paškem Kozjaku leta 1991, v skupini za starejšo zgodovino³.

Kapela je grajena kot pravilna dvonadstropna rondela s premerom 4,5 m. Na severovzhodni strani, kjer se začne teren strmeje spuščati, je podprta s podpornim zidom, ki sega do višine majhnega, danes zazidanega okna v prvem nadstropju stavbe. Vhoda v zgornji in spodnji prostor sta eden nad drugim na južni strani kapele. Spodnji vhod je povsem predelan za potrebe skladišča in tako tudi povsem nedoločljiv, medtem ko je pri zgornjem vhodu, ki je sicer tudi poškodovan ter nekoliko prilagojen sekundarni rabi, še moč videti, da je bil okvir vrat polkrožno zaključen. Vhod v zgornji del kapele je speljan po južni zunanji steni. Do njega vodi zelo poškodovano kamnito stopnišče, ki je vodilo do kratkega (kamnitega?) podesta pred vhodnimi vrati. Ta podest je bil povsem uničen in je danes zamenjan z lesenim, zelo zasilnim in nevarnim⁴. Stavba je zidana z lomljenim kamnom. Edino še odprto okno ima izdelan zunanji okvir iz rezanih kosov lehnjaka. Okno na vzhodni strani kapele nima posebnega okvirja. Drugi dve okni pa sta tako težko dostopni, da ni bilo mogoče videti, kakšen je okenski okvir. Domnevati smemo, da so bili iz lehnjaka izdelani tudi originalni okvirji vrat, ki pa jih danes ni več. Zunanja fasada je ometana. Omet je že star in na mnogih mestih odpada.

Spodnji prostor je znotraj nepravilne oblike. Severovzhodni in jugozahodni del stene sta razširjena, tako da ima prostor obliko porezanega kroga. Prostor je banjasto obokan in brez okenskih odprtin. Vsa štiri že omenjena okna so v zgornjem prostoru, ki ima tudi znotraj pravilno okroglo obliko.

³Skupino so sestavljali: mentor Tone Ravnikar, pomočnica mentorja Danijela Brišnik ter člani Rok Poles, ki je tudi zrisal vse risbe, Mojca Bajec, Zorica Blagotinšek, Rajko Knežević in Sebastijan Žvipelj.

⁴Te informacije so nam posredovali domačini in jih je le težko preveriti.

Notranji premer prostora je 3,5 m. Debelina zidov zgoraj je tako 0,5 m. Enaka je tudi debelina zida v spodnjem prostoru, le na obeh razširjenih delih se razširi do debeline 1 m. Vsa štiri okna so zelo majhna in imajo obliko line, ki se oži od znotraj navzven. Širina okenske odprtine znotraj je povsod 0,5 m, zunaj pa niha med 0,2 in 0,3 m. Tri okna na zahodni fasadi so med seboj oddaljena enakomerno 1,2 m, medtem ko je okno, ki ga od zunaj omejuje omenjeni podporni zid, nekoliko odmaknjeno od ostalih treh. Oblika okna, ki se oži od znotraj navzven, je na Paškem Kozjaku nekaj običajnega. Takšno obliko oken smo lahko opazovali tudi na kletnih okenskih odprtinah v starih kmečkih hišah v okolici. V zgornjem prostoru so še ohranjene originalne vratnice iz težkega masivnega lesa ter z ohranjeno ročno kovano ključavnico na zasun.

O kapeli je danes tudi na samem Kozjaku le malo znana. Le malo domačinov sploh ve zanjo, tisti, ki jo poznajo, pa govorijo o kapeli kot o pogreznjeni cerkvi, katere zvonik je edini še ostal viden. Sami Strgarji funkcijo dveh prostorov v kapeli opisujejo tako, da je spodnji prostor služil kot mrliška vežica, medtem ko so bili zgoraj shranjeni mašni plašči. Glede na vlogo pokopališke kapelice, ki jo je stavba opravljala, bi bil tak razpored tudi povsem možen. Za natančnejše določanje starosti kapele in pokopališča okoli nje pa si moramo pogledati, kaj vemo o preteklosti Paškega Kozjaka.

Cerkev sv. Jošta na Paškem Kozjaku je nastala kot fili-alna cerkev velike farne cerkve sv. Leonarda v Novi Cerkvi. Skupaj z matično cerkvijo je spadala h krški škofiji. Verjetno je prostor Paškega Kozjaka spadal k posesti, ki jo je cesar Oton II. leta 980 podelil grofu Viljemu in je spadal od takrat dalje k veliki posesti Heminega rodu ter bil kot tak dodeljen krškemu samostanu, ki ga je ustanovila Hema, kasneje pa je na osnovi propadlega samostana pripadla novo osnovani škofiji. Kdaj je bila cerkev zgrajena, je nemogoče točno določiti, saj nam manjkajo starejši dokumenti ali kakšna druga oprijemljivejša znamenja (arhitekturni elementi ipd.). Ignac Orožen domneva, v svojem že citiranem delu, da je ta cerkev nastala, tako kot večina drugih, ki so bile posvečene istemu svetniku in bile ravno tako postavljene na visokih gorah, v 13. ali 14. stoletju⁵. Za takšno starost cerkve nimamo nobenih arhivskih podatkov, ki bi nam pomagali ustvariti jasnejšo sliko razvoja, morda pa bi nam lahko pomagal opis cerkve, ki ga je zapisal I. Orožen leta

1859, torej 20 let preden so staro (prvotno?) cerkev porušili in na njenem mestu zgradili današnjo stavbo:

“Majhna cerkev se sestoji iz prezbiterija in ladje. Oba sta banjasto obokana, nizka in, kot je običajno na cerkvah, ki stojijo na visokih gorah, vlažna. Prezbitenij, vsekakor najstarejši del cerkvene stavbe, iz circa 14. stoletja, zgleda da je bil prvotno gotsko obokan, saj je v zaključku prezbiterija še moč videti konzolo, ki je predvidoma nosila rebrasti obok, na njej pa je ohranjena grbovna plošča, na kateri se vidi ohranjena zvezda ...”

To nam dokazuje, da je bila prednica današnje cerkve še gotska in da jo res lahko, skupaj z Orožnom, datiramo v bližino 14. stoletje. Cerkev je bila v okviru dekanata Nova Cerkev do leta 1628, ko je postala del novo osnovane fare Dobrna. Tako je ostalo do leta 1787, ko je v okviru velike cerkvene reorganizacije, ki se je lotil cesar Jožef II., postala cerkev sv. Jošta kuracija s svojim vikarjem. Ob vizitaciji leta 1784, ki je imela nalogo določiti potrebnost nove kuracije, sta vizitatorja dekan Josef v. Jakomini in grof Johann v. Wagensberg zapisala tudi, da je cerkev sv. Jošta oddaljena od farne cerkve 2 uri in pol. Tiste (cerkve), ki so v ljubljanski škofiji in so oddaljene več kot 2 uri, lahko postanejo samostojne kuracije. V novo osnovani okoliš bi prišli okoliš sv. Jošta s 128 dušami, del okoliša Brdce z 38 dušami, del okoliša Šentilj (pod Turjakom) in Šentjanž (Vinska Gora) z več kot 500 dušami. V tem času je bila cerkvena stavba v dobrem stanju, na novo pa je bilo potrebno zgraditi župnišče, kaplanijo in mežnarijo. V tem opisu vizitatorja ne omenjata ne poko-pališča in ne kapelice, kar je seveda povsem normalno, saj so bila pokopališča praviloma le okoli farnih cerkva. Ta stavek smo zapisali pravzaprav le zato, ker bi nas oblika in arhitekturne značilnosti kapele lahko zavedle v domnevo, da imamo opravka z bistveno starejšo stavbo, saj bi jo lahko uvrstili celo v tip romanskih pokopaliških rotundnih kapel - kostnic, ki jih poznamo ali še obstoječe ali le iz slik in arhivskih podatkov širom po Sloveniji⁶. V našem primeru pa lahko zapišemo skupaj z Orožnom:

⁵I. Orožen, n. d., str. 552.

⁶Glej: Marijan Zadnikar, *Romanika v Sloveniji*, Ljubljana 1982, str. 441 ss.

Strgarjeva kapela

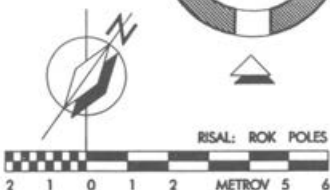
PAŠKI KOZJAK

TLORIS SPODNJEGA DELA

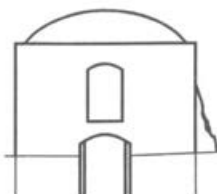
sekundarno polnilo

TLORIS
ZGORNJEGA DELA

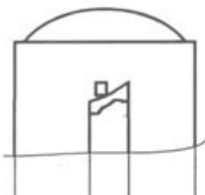

RISAL: ROK POLES

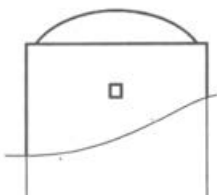
2 1 0 1 2 5 6 METROV

JUGOVZHODNA FASADA

SEVEROVZHODNA FASADA

SEVEROZHODNA FASADA

"Prva štiri leta po ustanovitvi vikarijata pri sv. Joštu so bila trupla pokopavana na Strgarjevem posestvu, 1 km oddaljenem od cerkve, kjer še danes stoji kapela. Po 4 letih pa, torej leta 1792, je zemljoposessnik Banovšek podaril del posestva na hrbtu Kozjaka za ustanovitev novega, večjega pokopališča ..."⁷

Čeprav je, kot kaže, pokopališče pri Strgarju "obratovalo" le štiri leta in je skupaj z njim tudi sama kapelica imela svojo vlogo le kratek čas, je tudi kot takšna še vedno lep in zgovoren, čeprav povsem prezrt in pozabljen pomnik življenja in kulture kozjaškega človeka, ki je, čeprav odmaknjen in včasih tudi pozabljen od okolice, obdržal svojstven način življenja, ki se je ohranil do danes v specifični arhitekturi domovanj oz. stavbne dediščine kot takšne, katerih lep dokument je ravno Strgarjeva kapela.

⁷I. Orožen, nav. d., str. 559.